

**სახარების ეული „მკალსა“ და „ველური თაფლსა“
განმარტებისათვის
(მკალი, რომელი არს და ნაკისკუდი, თაფლი ველური - მელდრია)**

მაია ბარნაველი

დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია სახარებაში ნახსენები იოანე ნათლისმცემლის საკვების „მკალისა“ და „თაფლი ველურის// ველისას“ მნიშვნელობის განმარტება, თარგმანება. მათეს და მარკოზის სახარებაში ვკითხულობთ: „ხოლო თავადას იოვანეს ემოსა სამოსლად თმისაგან აქლემისა და სარტყელი ტყავისაი წელთა მისთა; ხოლო საზრდელად მისა იყო მკალი და თაფლი ველური“ (მათე, 3:4); „და ემოსა იოვანეს სამოსლად თმისაგან აქლემისა, და სარტყელი ტყავისაი წელთა მისთა, და ჭამდა მკალსა და თაფლსა ველისასა//ველურსა. (მარკ. 1:6).

ტერმინ „მკალისა“ და „ველური//ველის თაფლის“ შესახებ აზრთა სხვადასხვაობა(//დისკუსია) დაწყებულია ადრეული საუკუნეებიდან და დღემდე გრძელდება.

ძველ ქართულ ხელნაწერებში -ბერძნული ჰომილიების ან სასულიერო შრომების თარგმანებში, ისევე, როგორც მათ ბერძნულ დედნებში - და სწორედ ბერძნული დედნიდან გამომდინარე - ხშირად გვხვდება განმარტებები სიტყვების „მკალი“ და „თაფლი ველურის“, ანუ „მელაგრიის“ - შესახებ. ამ სიტყვათა თარგმანება-განმარტება გვხვდება ასევე ქართულ ორიგინალურ ტექსტებშიც.

სტატიაში ვეცდებით მოვიყვანოთ იმ შეხედულების სასარგებლო არგუმენტები, რომლის მიხედვით, ეს ტერმინები მხოლოდ მცენარეულ საკვებს აღნიშნავს. ამ თემაზე გამოქვეყნებული გვაქვს სტატია 2007 წელს¹. ახლა, 11 წლის შემდეგ, ჩვენ მოვიძიეთ მეტი არგუმენტი როგორც ძველი ხელნაწერებიდან, ასევე თანამედროვე კვლევებიდანაც და მათ წარმოგიდგენთ ამ ნაშრომში.

საკვანძო სიტყვები: *იოანე ნათლისმცემელი, მელაგრია, მკალი, კალია, დანაკისკუდი, თაფლი ველური//თაფლი ველისა// თაფლი მდელოძსა, ფინიკი*

სახარებაში იოვანე ნათლისმცემლის შესახებ ვკითხულობთ, რომ საკვებად ჰქონდა „მკალი და თაფლი ველური“: „ხოლო საზრდელად მისა [იოვანეს] იყო მკალი და თაფლი ველური“ [15; მათე 3,4,], MT. ἢ δὲ τριφύην ἢ αὐτὸν ἀκρίδων καὶ μέλι ἀγρίων / „და ჭამდა [იოვანე] მკალსა და თაფლსა ველურსა“ [15; მარკ. 1,6] / MK. ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἀγρίων. ἀκρίς, გენ. ἀκρίδος არის მწერი-კალია, ხოლო αἴκρος /ἀκρίς, αἴκρος/იც (ἢ) არის მწვერვალი, წვეროს ზედა ნაწილი. ბიბლიურ ენციკლოპედიებსა თუ ლექსიკონებში ამ სიტყვის განმარტება არის ცალსახად, როგორც მწერი-კალია, რასაც ზოგჯერ მოჰყვება ხოლმე განმარტება, რომ არსებობს ტრადიცია და ზოგიერთი დღემდე იზიარებს მოსაზრებას, რომ ეს იყო არა მწერი, არამედ მცენარე. ასეთივე მდგომარეობაა ველურ თაფლთან დაკავშირებით - ის ხშირად ძველ განმარტებლებთან, მაგალითად, თეოფილაქტე ბულგარელთან, ველური ფუტკრის თაფლად მიიჩნევა, მაგრამ ზოგი განმარტავს, რომ ესეც მცენარეა.

ჩვენ შევეცდებით ლინგვისტური ანალიზის საფუძველზე, ამ სიტყვათა ეტიმოლოგიაზე (როგორც ქართულის, ასევე ბერძნულის) დაყრდნობით მოვიტანოთ არგუმენტები, რომ იოვანე ნათლისმცემლის საკვები -ვგულისხმობთ როგორც მკალს, ასევე ველურ თაფლს - მცენარეული იყო: მოვიშველიებთ

¹ მ. ბარნაველი, „საზრდელად მისა იყო მკალი და თაფლი ველური“, „ბიზანტინოლოგია საქართველოში“, გვ. 268-275, თბ., „ლოგოსი“, 2007

ძველ ქართულ ხელნაწერებში დაცულ მასალებს ამ საკითხთან დაკავშირებით, ჩვენი დიდი ლექსიკოგრაფის - სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონს, თანამედროვე კვლევებს.

უკვე ჩვ. წ. პირველი საუკუნეებიდანვე დაიწყო ამ სიტყვების განმარტება, კომენტირება. რადგან იოვანეს შესახებ თავად იესო ამბობს, რომ არც ჭამდა და არც სვამდა [15, მათე, 11, 18;], რომ იყო დედის ნაშობთაგან უზესთაესი, მეორე ელია, წინასწარმეტყველებზე უფრო დიდი, რომლისაგან „სასუფეველი იიძულებს“ [15, მათე, 11, 12;]. ამიტომ ძნელი წარმოსადგენი იყო იმთავითვე, რომ იგი ცხოველური საკვებით საზრდობდა. წმინდა მამები განმარტავდნენ, თუ რა იგულისხმება სიტყვებში „მკალი და თაფლი ველური“. ადრეულ საუკუნეებშივე ბერძნულიდან (თუ სხვა ენიდან) ნათარგმნ და ორიგინალურ ქართულ ხელნაწერებში-იქნება ეს განმარტებები, ცხოვრებანი, ჰომილიები, ეგზეგეტიკური და მეტაფრასული ხასიათის ნაწარმოებები, ხშირად არის განმარტებული და დაკონკრეტებული მათი რაობა.

ქართულ ორიგინალურ აგიოგრაფიულ ტექსტში „ცხოვრება პეტრე ქართველისა“² [18; გვ. 213-263] ერთ-ერთი მოწაფე ყვება, რომ მიუახლოვდა სხვა მოწაფეებთან ერთად მამა ესაიას სენაკს და მოესმათ საუბარი, როცა შევიდნენ და ვერავინ იხილეს წმ. მამის გარდა, ჰკითხეს, ვის ესაუბრებოდა და მან უპასუხა: „დიდი იოვანე წინამორბედი და ნათლისმცემელი მოვიდა და მეტყოდა, ვითარმედ შემდგომად სამისა დღისა მოვიდეთ და განვიყვანოთ სული შენი“. ხოლო მე ვკითხე დიდსა იოვანეს, „რასა სჭამდი, იყოფებოდე რაჲ უდაზნოს?“ და მან მრქუა მე, ვითარმედ: „მწუანეთაგან და მცენარეთა და თივათაგან იყო საზრდელი ჩემი...“ [18, ტ. II გვ. 253- 254]

ისიდორე პელუსიელი (IV-V) მე-5 და 132-ე ეპისტოლეებში, რომლებიც ეძღვნება იოვანე ნათლისმცემელს, წერდა, რომ ის უბრალოდ ცხოვრობდა, ბალახის თავით და ფოთლებით იკვებებოდა, მარხულობდა. ბერძნული ტექსტი: *Ισιδορε Πελυσιοταε „Περί τῆς τοῦ Προδρόμου, καὶ περὶ ἀσκήσεως“ - Εἰ οἱ θεοὶ χρησιμοὶ σημαίνουσι τὴν ἀκριδεῖαν, περιττὴ ἢ περιεργος ζήτησις τοῖς νουνεχῶς τουτοῦς ἀναγινώσκουσιν. Εἰ τοῖνυν καὶ βρώματα καὶ ἐσθῆματα τῆς κατὰ θεὸν τελείας ἀσκήσεως ἐν Ἰωάννῃ τῷ βαπτιστῇ ἐπαίδευσζήμεν, Φριξὶ μὲν, εἰ οἶον τε, πρὸς σκέπην ἀρκέσθησόμεθα, ἀκρέμοσι δὲ βοτανῶν καὶ φύλλων πρὸς ὀλίγην τροφήν καὶ ἀπέριττον. Εἰ δὲ ταῦτα, δι’ ἀσθένειαν μείζονα, τύπος ἡμῖν ἔστω χρείας ἀπάσης καὶ τελεώσεως, ἢ τοῦ προεστῶτος δοκιμασία καὶ κέλευσις [27, col. 183, 184] Τί εἰσιν αἱ ακρίδες, καὶ τὸ μέλι τὸ ἄγριον, οἷς ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης ἐτρέφετο.*

Αἱ ακρίδες, αἷς Ἰωάννης ἐτρέφετο, οὐ ζάα εἰσιν ὧς τινες ἀμαζῶς, καυθάρους ἀπεικίότα. Μὴ γένοιτο. Ἄλλ’ ἀκρέμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν. Οὐτε δὲ πῶα τίς ἐστί πάλιν τὸ μέλι (τὸ) ἄγριον. Δι’ ὧν τὴν ὑπερβαλλουσαν κάκωσιν ἐπεδείκνυτο Ἰωάννης, οὐκ ἐνδεία μόνη, ἀλλὰ καὶ τραχύτητι πᾶσαν ὄρεξιν πικραίνων τοῦ σωματος». [27, col. 270].

ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი (+ 1107) ამგვარად განმარტავს ამ სიტყვებს: „ხოლო საზრდელად მისა იყო მკალი და თაფლი ველური“ – ზოგნი ამბობენ „მკალი ბალახიაო, რომელსაც „მელაგრიასაც“ უწოდებენ, ხოლო ზოგიერთები მასში კაკალს ან ველურ ნაყოფებს გულისხმობენ. ველური თაფლი კი ის თაფლია, რომელსაც გარკვეული ფუტკრები ამზადებენ და ხეებსა და კლდეებში იპოვება“ [8, გვ. 32]. // «*Η δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, καὶ μέλι ἀγρίου.*» *Τινὲς λέγουσι βοτανὰς εἶναι τὰς ἀκρίδας, ἅς καὶ μελαγρὰ καλοῦσι τινὲς δὲ, τὰ ἀκρόδρυα ἢτοι ὀπώρας ἀγρία· μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ὑπὸ ἀγρίων μελισσῶν γεαργουμένον, ἐν δένδροις εὐρισκομένον καὶ πέτραις.*» [29, col. 173].

ბერძნული *ἀκρις*, *ἀκρίδος* ჩვენამდე მოღწეულ ძველ ქართულ თარგმანებში³ გადმოდის როგორც **მკალი**, **დანაკისკული**, **მწუერვალი მდელომსა**, **მწუანვილი მდელომსა**, ან განმარტებად *მკალს* ახლავს ეს ჩამოთვლილი სიტყვები და *მელი ἄγριον* - როგორც **თაფლი ველური**//**ველისა**//**მდელომსა**//**მელაგრია**//**მელადრია**//**წყარო** **მცენარისა მისგან წყლისა**, რამეთუ უნაყოფოსა ადგილსა ესევეთარი სიტკობება აღმოცენდა-ამისთვის ეწოდა თაფლ ველურ. თითოეულ მათგანზე ცალკე შევჩერდებით: იოვანე ოქროპირისეულად [11, გვ. 79-82; 11, გვ. 50-51] მიჩნეულ

² პეტრე ქართველი // პეტრე იბერი - მეხუთე საუკუნის ქართველი მოღვაწეა.

³ IX საუკუნით დათარიღებული ხელნაწერებიდან მოყოლებული, რომლებიც გაცილებით უფრო ადრეა ნათარგმნი, მხოლოდ ჩვენამდე მოაღწია მეცხრე საუკუნიდან დაწყებული დ შემდეგი პერიოდის ხელნაწერებით

ნათლისღებისადმი მიძღვნილ საკითხავში [11, გვ. 79-82; 11, გვ. 50-51], რომელიც ფსევდოოქროპირის [19, გვ. 51] აღმოჩნდა, ნათქვამია: **მწუანვილსა//მწუანვილთა მდელიოსათა და ველურისა... თაფლისა** მჭამელი//თაფლსა ველურსა მჭამელი/ წინამორბედი სულიერითა მით ქადაგებითა აღძრავს ეკლესიათა ღმრთისათა“...; // «ἐνταῦθα ὁ ἐν ἀκρισί καὶ μέλιτι τραφεῖς Ἰωάννης, τοῖς ἐρημικοῖς κηρύττει, μάλλον δὲ πνευματικοῖς, τὰς Ἐκκλησίας κινήσας.» [26, col. 489-492].

მეტაფრასულ „ზაქარიას დადუმებაში“ [17, გვ. 395] ვკითხულობთ: „განცხადებულად ყოველსავე შინა ვპოვებთ იოანეს თანა მსგავსებასა ელიაჲსა, რამეთუ: იგი მთასა შინა მკვდრობდა, ხოლო ესე - უდაბნოთა შინა, მას ყოვანნი ზრდიდეს, ხოლო ესე ჭამდა **მწუერვალებსა მდელიოსათა**“...// «ἐκεῖνον κόρακες ἔτρεφον, καὶ οὐτος ἀκριδὰς βοτάνῳ ἦσθιεν.» [25, col 786-787].

სინური მრავალთავის საკითხავში [11, გვ. 208] ვკითხულობთ: **მკალისმჭამელი იგი [იოვანე] და თაფლისა ველურისა** // ὁ ἀκριδὰς ἐκ βοτάνῳ ἠσθιῶν καὶ μέλι ἄγριον».[26 ,col. 761 -764].

კლარჯული მრავალთავის (XI ს.) ერთ საკითხავში (საკითხავი საიდუმლოთა დაფარულთაგანი, „შობა იოვანე ნათლისმცემლისა, ჳხსენება, ელისაბეთისი“)[9, გვ. 358] განმარტებულია: **მკალი** იგი, რომელ არს **დანაკისკული, თაფლ“ველურ** არს წყაროდ მცენარისაგან მისგან წყლისა, რამეთუ უნაყოფოსა ადგილსა ესევეთარი სიტკბოება აღმოსცენდა - ამისთვის ეწოდა თაფლ ველურ“. კლარჯული მრავალთავის სხვა საკითხავში ვკითხულობთ ვკითხულობთ: „შენ გეტყვ, დანაკისკუდო, მოიდრიკე თავი შენი ნაყოფითურთ ქუეყნად და განძღენ მამა-დედანი ესე ჩემნი!- და მეყსეულად მოდრკა იგი.“ საინტერესოა, მერე რა ბედი ეწია ამ დანაკისკუდს: „და რომელნი იყვნენ მათა და უდაბნოთა განშორებულნი კაცნი, აქუნდე მათ საზრდელად. შენ უკუე, დანაკისკუდო, მიიცვალე აწ პირველსავე ადგილსა შენსა! - მაშინ აღდგა დანაკისკული იგი წინაშე ჩუენსა და მიიცვალა სამოთხედ“ [9, გვ. 423-425].

„მამათა ცხორებანის“ (XI ს. ხელნაწ.) ტექსტში ნათქვამია: „...და იყო საჭმლად ჩუენდა **თივამ ველური**, რომელ არს **ცხენის-ფაფარი** [9, გვ. 168]; „...და ვითარ ვერსადა პოვეს ძირი **მელაღრიასა** უდაბნოსა მას შინა, მაშინ შეჰვედრა ღმერთსა ჳორცთა საწმარისათჳს [10, გვ. 247]; „...ველი იყო მახლობელად და **დანაკისკუდოანნი//დანაკისკუდოანი** უღუაწად მდგომარენი მცირედ [10, 33]; „...და აქუნდა **დანაკისკუდთაგანცა** მცირედ საზრდელი“ [10, 34]; „...და იყო საზრდელი მისი **მდელიოსაგან**...არარად ჭამოდის, გარნა პური ხოლო და **დანაკისკული** და წყალი სუმად“.[10, გვ. 312]; „განვიდა კრებად **მდელიოსა** მის...[10, 278]“; „...და დაამკვდრნა [ჯერასიმემ] იგინი [ახალმონაზონნი] ქუაბსა და დაუდვა მათ რჩული, რადთა თითოეული მათი თჳსსა ხუთ დღე კვრიაკესა შინა და არარად ჭამოდის, გარნა პური ხოლო და **დანაკისკული** და წყალი სუმად“. [10, გვ. 312]; „...სხუად არარად აქუნდა, გარნა ველურისა თაფლისა ძირი და ლერწმისა გული. და ჭამელ მთეულთა მათ და განძღეს.“ [10, გვ. 63]; „...საჭმლად მათა იყო მდელიო“ [10, გვ. 151]; „... მეყსეულად დაჰამდა და დატკბა მხალი იგი.“[10, გვ. 247]; „...და ჭამდა იგი [წმ. კვირიაკოზ] ძირსა **მელაღრიისასა//მელაღრიისასა** და ლერწმისა გულსა [10, გვ. 248].

გელათურ ხელნაწერში ვკითხულობთ: „არცა სართულსა, არცა ცხედარსა, არცა ტაბლასა, არცა სხუასა ესევეთართაგანსა მოქენე იყო. არა თერძვიდა მიწასა, ... არცა ოფლითა პირისადათა.. ჭამდა პურსა, არამედ **ხეთა** ვიდრემე **მწუერვალნი** იყვნენ მისდა საზრდელ“ [16, 563v] // «ὁ κλίης, ὁσ τραπέζης, οὐκ ἄλλου τῶν τοῦτων οὐδενὸς ἐδέιτο, οὐ γῆν ἦροσεν, οὐκ αὐλάκα ἔτεμεν, οὐκ ἐκ ἰδρωτι προσαπον, ἄρτον ἔφαγεν, ἀλλὰ δειδραν μὲν ἀκριδὲς αὐτῷ ἢ τροφή» [22, გვ. 384-400] „და ვითარცა უღონო იყვნეს საზრდელისაგან და არა აქუნდა, ვინამ საჭიროსა ბუნებისასა ნუგეშინის ივენ, რამეთუ არცადა თაფლ ველური იყო უდაბნოსა მას, რომელი-იგი კმა-იყო საზრდელად მათდა [17, გვ. 461]. // «Ἀπορούμενοι τοῖσιν παραμυθίσονται οὐδὲ γὰρ [οὐδὲ] μελάγρια κατὰ τὴν ἔρημον πεφύκει» [28, col. 929] „...ძირითა თაფლ ველურისადათა და **მწუერვალთა ლერწმთადათა** იზარდებოდა” [17, გვ. 462] //»καὶ πάντα παρ’ αὐτῆ διαγαγῶν ἔτη, ρίζας τε μελαγρίων καὶ ἀκρέμονας καλάμων προσίετο» [28, col. 932].

„გამოვიდის იგი [იოვანე ეპისკოპოსი] ქუაბით თჳსით და მიმოვალნ უდაბნოსა და კრებნ **მელაღრიასა**, რომელ არს **თაფლი ველისა**, საჭმელი მეუდაბნოეთად“ [10, გვ.278].

საინტერესოა, რომ ველური თაფლის ასეთსავე განმარტებას გვამღევს „განძღა ქუაბი“: „ხოლო იოვანე იყო უდაბნოთა იორდანისათა ყოველთა დღეთა ცხორებისა მისისათა. და იყო მისა საჭმელად **მკალი** და **თაფლი ველისა**, [მკალი], რომელი არს გული მცენარე ფინიკისა, რამეთუ ვითარცა

სულიერი იზარდების თავსა ხისასა, და თავლი, რომელ არს ცხენის ფაფარი და ბერძულად ეწოდების **მელადრიო**.” [4, გვ. 163].

როგორც ვხედავთ, ამ ბოლო ორ მაგალითში ნახსენებია თავლი **ველისა** და არა - **ველური**. ეს მაგალითია, რომ ვაჩვენოთ: ქართულ ენაში *ველისა* და *ველური* სინონიმებია და ნაწარმოებია სიტყვიდან „ველი“, ბოლოსართ -„ურ“-ის დართვით. თვითონ ველი ნიშნავს მინდორს, უტყეო ადგილს. ასე განმარტავს მას სულხან-საბა ორბელიანი: „მინდორი - ველი უმცროსი, მცირე ველი, უტყეო ადგილი“ [12]; „ველური“ დღევანდელ ქართულშიც გარეული ანუ არაკულტივირებული მცენარის აღმნიშვნელია (ველური, გარეული ცხოველი ნიშნავს არამომინაურებულ, ტყეში და ველზე ბინადარ ცხოველს), ველური// მინდვრის//გარეული. ეტიმოლოგიურად უკავშირდება ბერძნ. **აგროს**-ს - აგარაკი, სოფელი, ..ყანა, ველი, მალნარი, მტილი, [1, გვ. 54] ასევე სიტყვა **აგრიოს**-ს - ველური, ველის, გარეული.

ძვ. ქართულში დასტურდება მცენარეთა დასახელება: *ველური ზეთისხილი*, „*ველის-ყრდელი*“ (მცენარე), „*შროშანნი ველისანი*“ [15, მათე, 6, 28] // τὰ κριὰ τὸν ἄγρον. ველური გრივი//გრივი ველისა [2, იერ. 17, 6 გვ. 2612], (საბას განმარტებით, იგივე მთის ყოლო [11]) //– ἀγριομαρική ἡ; „ჩემი არს ყოველი მცეცი მალნარისა//ველისა“ [2, ფსალ. 49, 10, გვ. 1897] //: «ὄτι ἐὰν ἔσται πάντα τὰ θηρία τὸν ἄγρον» ; *ველური ლეღვი* დაჰნერგიან (ექუსთა დღეთა)..[1, გვ. 52] ბერძნ. τὰς ἀγρίας σακὰς παραφτυεῖσθαι [1, გვ. 52]; *ვირი ველური* - კანჯარი, საბას განმარტებით [12].

როგორც ვხედავთ ამ ნიმუშებიდან ἄγρον, ὁ - თუ ის ნათესაობით ბრუნვაში - გენეტივში დგას და ἄγριος, α, ον - ქართულად თარგმნილია როგორც *ველური*, *ველის*, *გარეული*, *მალნარის*. მაგალითად, *ველი შუენიერი* [14, ტ. I გვ. 342]; *ნადირნი ველისანი* [14, ტ. I გვ. 342] (ცხადია, აქ „ველის ნადირი“ გარეულ ანუ ველურ ნადირს ნიშნავს ისევე, როგორც მცენარე ველური//ველისა//მდელოდა აღნიშნავს მინდვრის ანუ ველურ//არაკულტივირებულ მცენარეს (//ყვავილს). მაგ.: „არიან ხაზარნი კაც ველურ“; [14, ტ. I გვ.342] მაგრამ: „შენ, ველური ევე ზეთისხილი, მოგილო ქრისტემან“ [14, ტ. I გვ. 342] .

სულხან საბას ლექსიკონში [12] გვაქვს ასევე **თავლი ველურის** განმარტება: „ესე არს ხე, რომელსა ლათინურად ჰრქვიან ერიკა, ურთხლსა ჰგავს. მისის ხილისა და ხისაგან თავლივით ჩამოეწვეთების, ვიეთნი მანანადაც უქმობენ. იგი არს *თავლი ველური*“. ურთხლი კი ასე აქვს განმარტებული დიდ ქართველ ლექსიკოგრაფს: „(ხე) ძელი ულპოლველი, უთხოვარი, საჯი“ [12]. როგორც ვნახეთ, ველური თავლი ცალსახად მცენარედ აქვს მიჩნეული სულხან-საბას.

სწორედ ასევე, მცენარედ მიიჩნევს მკვლევარი რეჰაე რუბინი მელაგრისა და აკონკრეტებს, რა სახის მცენარეა თავის სტატიაში „The Melagra: On Anchorites and Edible Roots in Judean Desert“. [30, გვ. 347-352]ის ამ სიტყვას თვლის ცალსახად მცენარის აღმნიშვნელად და გვთავაზობს საკუთარ არგუმენტებს, რა მცენარე უნდა ყოფილიყო ეს ძველ მეუდაბნოე მამათა ცხოვრებაში აღწერილი მათი საკვები. ის მიიჩნევს, რომ ეს იყო ასფოდელი, ლათინურად ასფოდელუს (asphodelus), რომელიც უხვადაა იუდეის უდაბნოში.

ვნახოთ მკალის განმარტებასთან დაკავშირებით რა სურათი გვაქვს.

სულხან-საბა ორბელიანს დიდხანს უმუშავია სიტყვა „მკალის“ განმარტებაზე. უფრო ადრეულ ხელნაწერში (აღნიშნულია ლიტერით - E) წერდა, რომ ეს იყო „მწვერვალი მდელოთა“ და მიწერილი ჰქონდა - *ნათლისმცემელი* - რაც მიგვანიშნებს, რომ ნათლისმცემელთან კონტექსტში ეს სიტყვა განმარტებული ჰქონდა როგორც მცენარე, ხოლო უფრო გვიანდელ ნუსხებში (ZA) ამგვარად შეცვალა ეს განმარტება: „მკალი (მარკ., 1, 6) ნათლისმცემელი რომელ მკალსა ჰამდა, რომელიმე იტყვიან, მწვერვალსა მდელოთასა ჰამდაო, მაგრამ ტყუილია, მართალი მკალი იყო, რომელსაც არაბნი დღესაც ჰამენ, მოგრძეა, ფრინავს; ხოლო ცოტა უფრო ადრინდელ ნუსხებში (Cab) დამატებულია: „ელინურმა და ლათინურმა ლექსიკონმაც მართალი მკალი დაამტკიცა და არა მწვერვალი მდელოსა“ [12].

ვნახოთ, როგორ განმარტა ქართველმა ლექსიკოლოგმა სიტყვა „დანაკისკუდი“ - როგორც ხშირად, მკალის პარალელურად, ან მკალის განმარტებად გადმოაქვთ სიტყვა *აკრის* (ἀκρις) ჩვენს მთარგმნელ სასულიერო მოღვაწეებს: „*დანაკისკუდი* - (ხე) ფინიკი, თავის მხრივ, *ფინიკი* ასე აქვს განმარტებული სულხან-საბას: „(ხე) ბერძულია, ქართულად *დანაკისკუდი* და *ვალანოს* ჰქვიან“ [12]. მართლაც, ბიბლიაში, „*გამოსლვათა წიგნი*“, ბერძნული ფინიკი გადმოტანილია ქართულად როგორც *დანაკისკუდი*: „..იყო მუნ ათორმეტი წყარო და წყალთა და სამეოცდაათი ხე

დანაკისკუდისა//დანაკისკუდა..“ [2, გამოსვლა 15:27გვ. 226] შესაბამისი ბერძული: «καὶ ἦσαν ἦσαν ἐκεῖ δαδεια πειγαὶ δάταν καὶ ἐβδომήκοντα στελέχη φοινίκων»[20, Exodus, 15, 27].

სიტყვა „დანაკისკუდის“ ეტიმოლოგია განხილული აქვს მკვლევარ მ. ივანიშვილს სტატიაში „დანაკის კუდი“, „ბზა“, „ბზობა“ ქართველურ ენებში.“[6, გვ. 149-159]. იგი გვთავაზობს დანაკისკუდის ეტიმოლოგიას როგორც ორი სიტყვის: დანაკი და კუდი - შეერთებით მიღებულ სახელს. საქმე ისაა, რომ ფინიკის პალმის ფოთლები წააგავს დანის წვერს. რადგან ფინიკი არ არის კავკასიის ენდემი, ამიტომ უპირატესობა, მკვლევარის აზრით, სახელის დარქმევისას მიენიჭა პალმის ფოთლების ფორმას.

მასვე აქვს განხილული ქართულ ოთხთავში მცენარეთა სახელებთან დაკავშირებული საკითხები არაენდემური სახეობების შესახებ სტატიაში „მცენარეთა სახელების ნასესხები ფუძეები ქართულ ოთხთავში“. მ. ივანიშვილი თვლის, რომ ეს სიტყვა (დანაკისკუდი) წარმოიშვა ქართულ ნიადაგზე ორი სიტყვის შეერთებით დანაკი და კუდი. [7]

საკითხის უკეთ წარმოსაჩენად მოვიძიეთ მასალები ასევე ბერძულ-ქართულ დოკუმენტირებულ ლექსიკონში [1, ტ.V, გვ. 461], და ვნახეთ, რომ ეს ბერძნ. სიტყვა (ფინიკი) ქართულად გადმოდის როგორც ფინიკი, დანაკისკუდი-რაც ამტკიცებს, რომ, როგორც ზემოთ უკვე ვაჩვენეთ, ეს ორი სიტყვა სინონიმებია: Φοινίκη, ἦ-ფინიკი, [2, I ეზრა, 2, 13], πάλιν φοινίκων ἕως Σηγῶρ //ქალაქები იგი დანაკისკუდოვანი ვიდრე სეგორდმდე [2, მეორე სჯულთა, 34: 3] φοίνικες // - ხენი დანაკისკუდისანი [2, ეზეკ. 40,26].

საბასეულ ამ განმარტებას მხარს უმაგრებს ერთი ნაწყვეტი „მამათა ცხოვრებიდან“, სადაც ნათქვამია, რომ დანაკისკუდის ფოთლებისგან კალათს წნავდა წმ. მამა. მართლაც, ფინიკის პალმას აქვს ამისათვის ვარგისი ფოთლები: „...არამედ პარებსა ერთსა წვენს ერთსა ფსვათსა და ძამასა და მიიღოს ფურცელი დანაკისკუდისა განმგებლისა მისგან ლავრისა და შექმნის ორმეოცდაათი სფვრიდი და მითუალის იგი ქსენოდაქარსა“ [10, გვ. 86]; ფინიკის და დანაკისკუდის პარალელური ხმარება და ფინიკის გადმოტანა, როგორც დანაკისკუდის: „მიიღიან საწმარი მის კვრიაკისა პური და ფინიკი და კოკითა წყალი..“ [10, გვ. 313] «*ἡ Κυριακὴ δέλις τὸ ἀνάλωμα πῆς ἐβδομάδος λαμβάνων, ἄρτους καὶ φοινίκας καὶ ἐν κλικήσιον ὕδατος...*» [23, გვ. 177]; „...არარაჲ ჭამოდის, გარნა პური ხოლო და დანაკისკუდი და წყალი სუმად..“ [10, გვ.312] // «*μεδενὸς ἐτέρου μεταλαμβάνοντα, πλὴν ἄρτου καὶ ὕδατος καὶ φοινίκων*». [23, გვ. 176].

იმ აზრის გასამყარებლად, რომ იოვანე ნათლისმცემელი მცენარით მომარბულე იყო, შეიძლება მოვიხმოთ მის შემდგომ მოღვაწე მეუდაბნოე მამების მაგალითი, რომლებიც მცენარულ საკვებს იყენებდნენ: ჩვენთვის კარგად არის ცნობილი და ლიტერატურაშიც აღწერილია, რომ წმინდა მამები ერთმანეთს ბაძავდნენ ცხოვრების წესით, მარხვით, და, რა თქმა უნდა, მიზაძავდნენ ნათლისმცემელს.

ჩვენთვის ცნობილი არცერთი ცხოვრება თუ მოღვაწეობა არ აღწერს წმ. მამათა მიერ ცხოველური საკვების მიღებას. მოვიყვანთ რამდენიმე ნიმუშს ადრეული საუკუნეების ქართული ორიგინალური აგიოგრაფიიდანაც: დიდი ქართველი სულიერი მოღვაწის გრიგოლ ხანცთელის (IX ს.) ცხოვრებაში ვკითხულობთ: „მამასა გრიგოლს სწადოდა მარტოდ დაყუდებამ, რამეთუ ესმოდა ანგელოზებრივი ცხოვრება მარტოდ მყოფთა მათ სიერცესა შინა უდაბნოვასა, რომელნი-იგი იზარდებოდეს მოვართა სახედ მწუანვილითა და ხილითა, ხოლო რომელნიმე მცირედითა პურითა.“ [18, ტ. I, გვ. 253]

ასევე დიდი ქართველი მამის, ათონზე მოღვაწე გიორგი (XI ს.) მთაწმიდელი, როგორც მის ცხოვრებაში არის ორგან აღნიშნული, *იჯმნა* (ანუ უარყო, განაგდო) *სრულიად ღვინისაგან და წუელისა, და ჰმოსიედ სამოსლად მისა ქუეშე ძაძად ფიცხელი..*“ [18, ტ. II, გვ. 199], *...ძაძად შეემოსა და უჯამლოდ და თავ-ლია, უღვწო და უწუელოდ ვიდოდა გზასა და იწროსა, რამეთუ დღესა შინა ერთგზის მიიღის პური და წყალი.*“ [18, ტ. II, გვ. 188]. სულხან-საბა განმარტავს: „წუელი (წველი CD) (ბალ.) (7, 4 მათე) წველი არს ძირთაგან ვიდრე ქუვილაძე. ხოლო ქუვილი იგი თავ-წარსხმული ოდენ. ნ. ნაწუელარი; ნაწუელარი (ნაწუწლარი ZAb, (ნაწუწრალი Aa, ნაწვერალი CqDE), ყანის ჩალა მონამკალი ZA (ბალ.), ყანის ჩალა BCD (ბალ.) ჩვენი აზრით, სწორედ მონამკალისგანა (სიტყვა ნაწვერალიც უკავშირდება წვერს, ანუ ბალახის თავს, წვეროს) ნაწარმოები სიტყვა მკალი, უკავშირდება „მკა“-ს და სავარაუდოა, რომ იოვანე ნათლისმცემელი იკვებებოდა მცენარეთა ზედა ნაწილით, წვეროებით, მდელითა

მწვერვალთ-მართლაც მკის დროს იჭრება სწორედ მიწისგან უფრო დაშორებული ნაწილი ბალახისა თუ მცენარის. ვფიქრობ, მკალი საუკუნეების წინ იყო ორმაგი მნიშვნელობის: 1. ბალახი, 2. კალია, მაგრამ შემდეგ, სავარაუდოდ, დარჩა, მხოლოდ კალიის მნიშვნელობით. კალიას თანამედროვე ქართულშიც ორმაგი მნიშვნელობა აქვს: მწერის გარდა ის მცენარეს აღნიშნავს. ეს არის უდაბნოს ბალახი, რომელიც აღწერილი აქვს აკად. ნიკო კეცხოველს და შეტანილია ალ. მაცაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“: „კალია-Salsola crassa, солянка мясистая..“, [3] ასევე გერმანულ-ქართულ და ქართულ-გერმანულ ბოტანიკურ ლექსიკონში [5] ვკითხულობთ: კალია - n. 1. Salsola cali Kalisalzkrout, n. Zalzkraut, n. და ლექსიკონის გერმანულ-ქართულ ნაწილში Zalzkraut – 1. Salsola cali- კალია, 2. Glaux maritima-რძებალახა.

ზემოთმოყვანილი ნიმუშები ადასტურებს, რომ, როგორც მკალის ექვივალენტად წერია **დანაკისკუდი, მწუერვალი მდელომსა, მწუანვილი მდელომსა**, ან განმარტებად ახლავს ეს სიტყვები, ასევე *ველურ თაფლსაც* ზოგჯერ ჰომილიათა თუ ცხოვრებათა ბერძენი ავტორები და, შესაბამისად, ადრეული საუკუნეებიდანვე მოყოლებული ქართველი მთარგმნელი წმინდა მამები - დაურთავენ ხოლმე განმარტებას, რა არის ეს **ველური თაფლი- მელაგრია** (ძველი ბერძნული წაკითხვით, გამოთქმით)// მელაღრია - ბიზანტიურ ხანაში „გ“ იკითხება როგორც „ღ“ და შესაბამისად გადმოაქვს ის ქართველ მთარგმნელს. თავად სიტყვა მელაგრია არის მიღებული ორი ბერძნული სიტყვის შერწყმის შედეგად: მელი აგრიონ// μέλι ἄγριον

ლამპეს ლექსიკონი გვთავაზობს სიტყვისთვის μέλι ἄγριον, τó- განმარტებას- ბალახი, მცენარე, რომელიც აღმოჩენილია უდაბნოში: a herb found in the desert [24, p. 840], სოფოკლესის რომანული და ბიზანტიური ხანის ბერძნულ ლექსიკონში ასეთი განმარტებაა ამ სიტყვის: μέλι, ιτο, τó - ἄγριον – honey-dew, upon the leaves of certain trees. რაც ქართულად ნიშნავს: თაფლის ცვარი, თაფლის წვეთი ზოგიერთ (//განსაზღვრულ) ხეთა ფოთლებზე [21, გვ. 742].

ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს ისიც, რომ მელაგრია იგივე ბერძნული μέλι ἄγριον ქართულად არის მელაღრია, მელაგრია, რომელიც ცალსახად მცენარის მნიშვნელობითაა და ეს არასოდეს ნიშნავს ველური ფუტკრის „თაფლს“.

მოყვანილ მაგალითებზე დაყრდნობით და მოცემული ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ იოანე ნათლისმცემელი ბალახის თავებით და მცენარეებით იკვებებოდა - სახარებაში ხსენებული „მკალი“ და „თაფლი ველური“ მცენარეებია.

ბიბლიოგრაფია:

1. *ბერძნულ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი*. (სიმონ ყაუხჩიშვილის საერთო რედაქციით), ტ. I. „ლოგოსი“, თბ., 2002
2. ბიბლია/ძველი აღთქმა. კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი ყველა ხელნაწერის მიხედვით 2 ტომად.
3. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკადემიური გამოცემა, თბ., 2017,
3. *ბოტანიკური ლექსიკონი*. (ა. მაცაშვილი, მესამე გამოცემა), „მეცნიერება“, თბ. 1991
4. „*განძთა ქვაბი*“, *ძველი ქართული აპოკრიფული ლიტერატურის ძეგლები*, (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ციალა ქურციკიძემ), თბ., 2007.
5. *გერმანულ-ქართული ქართულ - გერმანული ბოტანიკური ლექსიკონი*. (შემდგენელი არქიმანდრიტი ლაზარე (გაგნიძე), თბ., 2007; / Deutch-Georgisches Georgisch-Deutches Botansches Worterbuch, (verfibt von Archimandriten Lazarus (Gagnidze), Tbilissi – 2007
6. ივანიშვილი, მ., „*დანაკის კუდი*“, „*ბზა*“, „*ბზობა*“ *ქართველურ ენებში*, „ენათმეცნიერების საკითხები“ თსუ გამომცემლობა, I, 2008
7. ივანიშვილი, მ. *მცენარეთა სახელების ნასესხები ფუძეები ქართულ ოთხთავში*, ჟურნალი „ქართველოლოგი“, (მერვე ნომერი), 23/2015.
8. ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი, *მათეს სახარების კომენტარები*, (ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გვანცა კოპლატაძემ), „საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა“, თბ., 2005

9. *კლარჯული მრავალთავი* (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო თამილა მგალობლიშვილმა), „მეცნიერება“, თბ., 1991
- 10 *მამათა ცხორებანი* (ბრიტანეთის მუზეუმის XI ს-ის ქართული ხელნაწერი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ვახტანგ იმნაიშვილმა), „ თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბ. 1075
- 11.*სინური მრავალთავი 864 წლისა*, (აკაკი შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და გამოკვლევით), თბ. 1959,
12. სულხან-საბა ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული*, ორ ტომად, „მერანი“, თბ. 1991
13. *უდაბნოს მრავალთავი*, (აკაკი შანიძისა და ზურაბ ჭუმბურიძის რედაქციით), „თსუ გამომცემლობა“, 1994
- 14 *ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების სიმფონია-ლექსიკონი*, ტ. I, (ნარგიზა გოგუაძის, ზურაბ სარჯველაძისა და მზექალა შანიძის რედაქციით), „არტანუჯი“ თბ., 2007
15. *ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია*, (ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ივანე იმნაიშვილმა), თსუ, თბ., 1979
16. ქუთ. 1 (ხელნაწერი), ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი
- 17.*ძველი მეტაფრასული კრებულების*ექტემბრის საკითხავები/, (*ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები VII*) (ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა,კომენტარები და სამიებლები დაურთო ნარგიზა გოგუაძემ). „მეცნიერება“, თბ., 1886
18. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*, ტ. I, 1965, ტ. II, (ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით), თბ. 1967
19. Aldama, A., *Repertorium Pseudochrysostomicum*, Paris, 1965, n. 289
20. Bible, Exodus, 15, 27. <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/>
21. *Greek Lexicon of The Roman and Byzantine Periods, vol. II*, (From BC. 146 to A.D. 1100) By E. A. Sophocles, “Charles Scriber’s sons”, New York, 190013. “Menologii Anonimi Byzantini saeculi X”, Basilius Latysev, Petropoli 1911 (16)
22. Basilius Latysev, *Menologii Anonimi Byzantini saeculi X*, Petropoli 1911
23. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Α., *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας*, ή, συλλογή ανεκδότην και σπανίων ελληνικών συγγραφών περί των κατά την Εώαν ορθοδόξων εκκλησιών και μάλιστα της των Παλαιστινών, Τομος Δ, 1897.
24. *Patristic Greek Lexicon*, edited by G.W. H. Lampe, D.D., At the “Clarendon Press”, Oxford, 1961
25. PG. t. 50 (Edited by J.P.Migne), Paris, 1862
26. PG. t. 59 (Edited by J.P.Migne), Paris, 1862
27. PG. t. 78 (Edited by J.P.Migne), Paris, 1864
- 28 PG. t. 115 (Edited by J.P.Migne), Paris, 1899
- 29 PG. t. 123 (Edited by J.P.Migne), Paris, 1864
30. Rehav Rubin, *Liber Annuus*, “Brepols Publishers Online”, 2002, pp. 347-352

Maya Barnaveli,

PhD student, TSU

The meaning of the words “mkali (locusts) and “veluri tapli (wild honey)” mentioned in the Gospel (mkali, that is danakiskudi, tapli veluri – melagria)

Abstract: This article discusses the meaning of old Greek words and their Old Georgian equivalents, mentioned in the New Testament as the food of St. John the Baptist.

According to Matt. 3:4 and Mark 1:6, John the Baptist ate locusts and wild honey: Mt. (3:4) : “.. and his food was locusts [Gr: akrides] and wild honey [Gr. meli agrion]; Mr. (1:6):” ... and he did eat locusts [Gr. akridas] and wild honey [Gr. meli agrion].

The discussion about the terms “locusts” and “wild honey” began in the early centuries and continues until today. The Georgian translations of Greek homilies or patristic works, beginning from the VII century, as well as the Greek authors of these works often have commented the meaning of the words “akris” and “meli agrion” // “melagria”. These terms are also interpreted and determined in the old Georgian original texts.

In this article we support the view that claims that these terms mean plants, herbs. We have already published one article* on the issue. Now, after 11 years, more, additional arguments were found both from old manuscripts and contemporary research, which are presented in this work.

- *Maia Barnaveli, His food was Locusts and Wild Honey, “Byzantine Studies in Georgia”, Tbilisi, “Logos”, 2007. pp. 268-275.

Key Words: *John the Buptist; melagria; mkali; locust; danakiskudi; wild honey; dates*

Regarding John the Baptist we read in the Gospel that “ his food was locusts and wild honey” [15, Matthew 3:4,]// “ ..ή δε τροφή ην αυτοῦ ἀκριδες και μελι αγριον”. MT “he ate locusts and wild honey [15, Mark 1:6] //” .. ἐσθίων ἀκρίδας και μελι αγριον MK.

ἀκρις, gen. ἀκρίδος is an insect-locust, and / ἄκρις, ἄκριος (ἡ) is the peak, upper part of the top). In Biblical encyclopedias or dictionaries this word is univocally defined as a “grasshopper, insect”. However, this definition is sometimes followed by the explanation that there is a tradition and some scholars still share the idea that this word denoted not an insect but a plant. There is a similar situation about the collocation “wild honey”, often in the works of ancient exegeticians; for example, in the works of Theophilactus from Bulgaria, the above-mentioned term is interpreted as “honey prepared by the wild bees”, but some authors still hold the view, according to which this term also denoted a plant.

Based on the linguistic analysis on the one hand, and the etymology of these words (both Georgian and Greek), on the other, we argue that John the Baptist's food “the locust” and “wild honey” both denote plants. Regarding this issue we will employ the materials preserved in old Georgian manuscripts, writings of Sulkhan-Saba Orbeliani, Modern studies.

Already in the first century AD, the definition of these words was commented on. Because Jesus Christ said that John the Baptist neither ate nor drank [15, Matthew 11: 18, “John came neither eating nor drinking..”], that among those born of women there has risen no one greater than John the Baptist.he was the Mighty One, the second Elijah, the greater than the Prophets, that from the days of John the Baptist until now, the kingdom of heaven suffereth violence. [15, Matthew, 11: 12] So it was hard to imagine that he ate non-vegetarian food. The Holy Fathers explained the meaning of the words "locusts and wild honey". In the early centuries, in translated (from Greek) as well as in original Georgian manuscripts – such as lives, homilies, exegetical and metaphysical writings- the meaning of the above-mentioned words was often explained and specifically interpreted.

In a Georgian original hagiographical text "Life of Peter Kartveli (Georgian)" *, one of the

disciples says that he approached, together with other disciples, father Isaiah's cell, and overheard the conversation. However, when they came closer, they saw no one there besides Father himself. When asked about the person he was talking to, Father Isaia replied: "The great John the Baptist came and said: 'After three days we'll come and take forth your soul.' And I asked the Great John, "What was your food while living in the desert?" And he said to me, "Herbs, vegetable, and hay was the food of mine. [18, vol.II, p. 253- 254].

- Peter Kartveli/Peter Iberi was a Georgian scholar of the V c.

In the 5th and 132th epistles dedicated to John the Baptist Isidore of Pelusium (IV-V) wrote that he lived simply and ate tops of grass and leaves, he fasted. (The Greek text: 02 Ισιδορε Πελυσιοταε “Περί τῆς τοῦ Προδρόμου, καὶ περὶ ἀσκήσεως”:

Εἰ οἱ θεοῖ χρησιμοὶ σημαίνουσι τὴν ἀκριδειαν, περιττὴ ἢ περίεργος ζήτησις τοῖς νουνεχῶς τουτους ἀναγινώσκουσιν. Εἰ τοίνυν καὶ βρώματα καὶ ἐσθήματα τῆς κατὰ θεὸν τελείας ἀσκήσεως ἐν Ἰωάννῃ τῷ βαπτιστῇ ἐπαιδεύζημεν, Φριξὶ μὲν, εἰ οἶον τε, πρὸς σκέπην ἀρκέσθησόμεθα, ἀκρέμοσι δὲ βοτανῶν καὶ φύλλων πρὸς ὀλίγην τροφήν καὶ ἀπέριπτον. Εἰ δὲ ταῦτα, δι’ ἀσθένειαν μείζονα, τύπος ἡμῖν ἔστω χρείας ἀπάσης καὶ τελεώσεως, ἢ τοῦ προεστῶτος δοκιμασία καὶ κέλευσις [27, col. 183, 184] Τί εἰσιν αἱ ακρίδες, καὶ τὸ μέλι τὸ ἄγριον, οἷς ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης ἐτρέφετο.

Ἄι ακρίδες, αἷς Ἰωάννης ἐτρέφετο, οὐ ζωά εἰσιν ὡς τινες ἀμαζῶς, κανθάροις ἀπεικότα. Μὴ γένοιτο. Ἄλλ’ ἀκρέμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν. Οὔτε δὲ πόα τίς ἐστι πάλιν τὸ μέλι (τὸ) ἄγριον. Δι’ ὧν τὴν ὑπερβαλλουσαν κάκωσιν ἐπεδείκνυτο Ἰωάννης, οὐκ ἐνδεία μόνη, ἀλλὰ καὶ τραχύτητι πᾶσαν ὄρεξιν πικραίνων τοῦ σωματος». [27, col. 270].

Blessed Theophilactus Bulgarian (+ 1107) explains the meaning of these terms in the following way: “His food was locusts and wild honey”. Some sources say, that “locust” is also called “melagria”, which is a kind of grass, some mean it is “walnut” or “wild fruit”. Wild honey is produced by some bees and can be found in trees and rocks "[6, p. 32]. // «Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, καὶ μέλι αγριον.» Τινὲς λέγουσι βοτανᾶς εἶναι τὰς ἀκρίδας, ἅς καὶ μελαγρα καλοῦσι τινὲς δὲ, τὰ ἀκρόδρυα ἦτοι ὀπώρας ἀγρίας • μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ὑπὸ ἀγρίων μελισσῶν γεωργουμενον, ἐν δένδροις εὕρισκομενον καὶ πέτραις. [6, col. 173]

The Greek ἀκρις, ἀκρίδος in old Georgian translations * is transposed as “mkali”, “danakiskudi”(date palm), “mtsuervali mdlouisa” (top of a field) mtsvanili mdlouisa” (wild herbs// herbs of the fields//meadows), or these words are followed after “mkali” (locust)- as an explanation. And words μέλι ἄγριον – is translated as ” wild honey // honey o field // melagria // source of a water plant”, as on a barren place was grown such a sweetness (a sweet plant) that's why it has been called wild honey.

Each of these terms will be discussed separately below:

- The Georgian texts , which were translated much earlier, but reached us starting from the IX c. and later manuscripts

The homily dedicated to Baptism, the author of which was first considered to be John Chrysostom [9, pp, 79-82; 11, p. 50-51], but later, it was confirmed to be written by

Pseudochrysostom [19, p.51], mentions the man [John the Baptist] eating herbs of fields and wild honey and," by spiritual preaching motivating the Church of God. // «ἐνταῦθα ὁ ἐν ἀκρίσι καὶ μέλιτι τραφεὶς Ἰωάννης, τοῖς ἐρημικοῖς κηρύγμασι, μᾶλλον δὲ πνευματικοῖς, τὰς Ἐκκλησίας κινήσας.» [26, col. 489-492].

In the metaphrasis "Silence of Zachariah" [17, p. 395] we read: "In all things we find John in the likeness of Eliah, because he lived in the mountain, but John- in the deserts; the fowls gave food to Eliah, but John ate tops of a field." // «ἐκεῖνον κόρακες ἔτρεφον, καὶ οὗτος ἀκριδας βοτανῶν ἤσθιεν.» [25, col 786-787].

In the "Sinuri Mravaltavi" [11, p.208] the following is mentioned: " [John] eating locusts (mkali) and the wild honey // ὁ ἀκριδας εκ βοτανῶν ἡσθιῶν καὶ μέλι ἄγριον ». [26, col.761-76].

In one of the readings of "Klarjuri Mravaltavi" (XI c.) (One of the mysterious apocriphs about the birth of John the Baptist, and about his mother Elisabeth), [9, p. 358] it is clarified that "Mkali (locust) that is (date palm) - danakiskudi, and "wild honey" is the source of water from the spring, as on this barren place was grown such a sweetness, that's why it has been called wild honey." In another text of the Klarjuli Mravaltavi, Jesus Christ says: "I say unto thee, danakiskudo [locust], incline your head with fruit down and feed my father and mother. And the tree bent immediately. It is interesting to know what happened to this locust tree –danakiskudi- after Jesus said to it: "And you have to be food for the men who are living isolated in the mountains and the deserts! Now you, danakiskudo (locust), go back to the first place you moved from! "Then the tree raised up, moved to heaven" [9, p. 423-425].

In the text of the "Lives of Holy Fathers " (XI c.) it is written: " our food was wild field hay, which is the mane of horse, [10, p. 168]; "... and as they couldn't find the bottom of melagria in the wilderness//desert, then they asked God to give them some edible food for men [10, p. 247]; "... There was a field nearby and some locusts – danakiskudoanni— were raised there. [10, 33];"... and they had a bit of locust – danakiskudoanta—to eat [10, 34]; "... there was some edible grass there [10, 33]; they had some locusts-danakiskudi- to eat[8, 34]; And his food was herbs...he used to eat nothing but bread and locust—danakiskudi—and drink some water." [10, p. 312]; "He went out to pick some herbs [10, 278]"; "And he [Gerasim] founded the monks in the cave and instituted the rules for them: five days a week not to eat anything

but bread, locust-danakiskudi—and drink water [10, p. 312]; ”and ”... they (monks) had nothing else to eat, but the bottom of wild honey and the heart of the reed. And the monks living isolated did eat and drink enough. "[10, p. 63]; "There was some herb for them to eat." [10, p. 151]; " the herb – mkhali-became sweet and pleasant immediately" [10, p. 247]; "And he [saint. Kviriyaqos] ate the bottom of the melagria *and core of reed [10, p. 248].

The Gelati manuscript reads: "... he [st. John the Baptist] didn't work on land, he didn't care for harvest, nor where to live, nor about the bed for himself, he didn't work to get his own daily bread, but his food was the top of trees. " [16, 563v] // 5: «οὐ κλίνης, οὐ τραπέζης, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενὸς ἐδειτο, οὐ γῆν ἤροσεν, οὐκ αὐλακα ἔτεμεν, οὐκ ἐκ ἰδρωτι προσωπον, ἄρτον ἔφαγεν, ἀλλὰ δενδρων μὲν ἀκρίδες αὐτῷ ἢ τροφή» [22, 384-400]

“As they had nothing to eat, they needed to be comforted by food found in nature, but there was nothing edible in the desert, even wild honey(// in greek text: melagria,) that would be enough to feed them..”[17, p. 461] // «Ἀπορούμενοι τοίνυν παραμυθήσονται οὐδὲ γὰρ [οὐδὲ] μελάγρια κατὰ τὴν ἔρημον πεφύκει» [28, col. 929]; "..he grew up eating bottoms of wild honey (melagria) and tips of reed... [17, p. 462] // »καὶ πέντα παρ 'αὐτῇ διαγαγῶν ἔτη, ρίζας τε μελαγρίων καὶ ἀκρέμονας [ἀκρεμόνας2] καλάμων προσίετο» [28, col. 932]; "Bishop John used to get out of his cave and wandered in the (wilderness //) desert and pick up melagria- food of monks living in deserts." [10, 278]

It is interesting to mention that the “Treasure Cave” gives us the same explanation of the term "wild honey": "And John was in the wilderness all the days of his life. And his food was locust (mkali) and wild honey, locust (mkali) which is the core of the plant referred to as a pine palm, which, like an animate thing grows on the top of a tree, and the honey, which is the mane of the horse, called in Greek melagrio. "[4, p. 163]

As we can see, in the two latter examples is mentioned “honey of a field (//valley)”, in Georg. veluri), but not “wild honey”. This shows that in the Georgian language the valley and wild were used synonymously and derived from the word "field" by adding the suffix "ur". (The word “mindori” (// veli) means a valley, a woodless place). the great Georgian lexicographer Sulxhan-Saba Orbeliani (1658-1725) in his explanatory dictionary defined the word in this way: "mindori-(a field – little valley, small valley, a woodless place" [12]; The word “veluri”(“wild”) in Modern Georgian is the name of a wild or non-cultivated plant (“veluri “// “wild” animal refers to non-domestic animals, that live in forests). The following words have the same meaning: “wild / growing in a valley, field // habitant of a forest, wood, wild nature”. Etymologically, the Greek word “agros”, that means “ a village, a garden” is

related to the word “agrios”-wild, habitant of a valley, habitant of the wild (or non-domestic) nature”.

The name of the plant is confirmed in Old Georgian as “a wild olive, "velis-khrdeli" (plant), "shroshanni velisani" [15, Matthew, 6, 28] // τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ. // lilies of the field : the heath in the desert, (griki, mtis jholo) // mountain raspberries [2, Ieremiah, 17, 6 p. 2612], (Saba explains “mountain raspberries” [12]) // - ἀγριομυρική ἤ. “every beast of the forest is mine” [2, p.49// 50, 10, p. 1897] //: " ... ἐμά ...πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ »; they plant wild figs (during six days) .. [1, p. 52] in greek: τὰς ἀγρίας συκᾶς παραφυτεύουσι [20, p. 55]; A wild donkey(viri veluri) - Kanjari, as explained by Saba [12].

As we see from these examples, ἀγρός, ὁ - if it stands in the genetive case - and the word „ἄγριος, α, ον“- are translated into Georgian as “the habitant of wild nature, field, valley, forest”; for example,“veli shuenieri”-(beautiful valley) [14, p. 342]; “nadirni velisani”-(beasts living in wilderness) [14, p. 342] (Certianly, in this case “nadirni velisani”-animals living in wilderness- mean beasts, non- domestic animals, living in nature, as well as "mtzenare veluri" (wild plants) mean plants that grow in wilderness, valley, forest...non-domestic plant// flower), for example: "the Khazarians are wild people"; [14, p. 342] But: "You, wild olive tree, the Christ has accepted you" [14, p.342].

In Sulkhan-Saba's dictionary [12] we also have a definition of “ wild honey”: "This is the tree that is called “Erika” in latin, it’s like a ...urtkhli [a yew tree]. The fruit of this tree and the tree itself have honeylike sweetness coming out of it. Some people call it “manna”(in Georgian: “manana”). So, this is called “wild honey”. The word “urtkhli”, is explained by the great Georgian lexicographer in this way:" The tree, the non- rotting wood, the yew, the sage // dzeli ulpolveli, utxovari, saji 12]. As we have seen above, wild honey is uniquely identified as a plant by Sulkhan-Saba.

Rehav Rubin considers the „melagria” as a plant and specifies it in the article "The Melagria: On Anchorites and Edible Roots in the Judean Desert". [30, p. 347-352] He conciders this word uniquely to describe the plant and offers his own arguments, what plant must have been the food as described in the “Lives” of the ancient monks living in deserts. He believes this word denoted an asphodel (Latin aspodelus), which is still abundant in the wilderness of Judea.

Regarding the definition of a word “mkali”, in the earliest manuscripts (manuscripts of Georgian dictionary, indicated with the letter - E), Sulkhan-Saba Orbeliani wrote that it was " the top, upper part of herbs// mtsuervali mdelota". In addition, closeby Saba wrote the

words “the Baptist”, which refers to the fact that in the context of John the Baptist the word was interpreted as a plant. However, in the manuscripts written in a later period (ZA), this definition was altered and Sulkhan-Saba defined the word in the following way: “mkali-- (Mark, 1: 6) that was eaten by John the Baptist, some say, was tops of herbs, but it is a lie; in reality the word meant “locusts-grasshoppers”, still used as food by the Arabs; it has an elongated shape and can fly. In addition, in some earlier manuscripts of Georgian Dictionary by Sulkhan-Saba Orbeliani (Cab) the following is added: "The Hellenistic and Latin vocabulary has proved that this word means “grasshopper”, not “the top of grass// herb//valley."

It is interesting to see how Saba defined the word "danakiskudi", for Georgian translators and theological figures frequently translated the word “akris/ locust” into Georgian as “danakiskudi”, or the word “mkali” was followed by the definition of this kind: “mkali, that is danakiskudi”. On the other hand, Sulkhan-Saba gives such an explanation of the word: “ in the Greek language “danakiskudi” is a tree - a date palm, (ἀκρίς), in Georgian it is called *danakiskudi, valanos*. [12]. Indeed, in the Bible, in the book of Exodus, the Greek φοίνιξ, ικος, ό, is translated into Georgian as “danakiskudi”: "There were twelve springs of water and seventy trees of danakiskudi” [2, p.226]; where there were twelve springs and seventy palm trees. [Exodus, 15, 27] The parallel Greek text runs in this way: καὶ ἦσαν ἐκεῖ δώδεκα πηγαὶ ὑδάτων καὶ ἑβδομήκοντα στελέχη φοινίκων παρενέβαλον δὲ ἐκεῖ παρὰ τὰ ὕδατα "[20, Exodus, 15, 27].

The etymology of the word “danakis kudi// (danakiskudi)” was discussed by M. Ivanishvili in her article “Danakis Kudi”(the Palm Tree), “Bza” (Boxux) and “Bzoba” (Palm Sunday) in the Kartvelian languages.” [6, p. 149- 159.] She suggests the etymology of the word “danakis kudi”, as derived by merging the words “danaki” (a little knife) and “kudi” (a tail), as the leaves of the date palm look like the tip of a knife. As this palm is not an endemic plant for the Caucasus, according to the researcher, the shape of the palm leaves was taken into consideration while transposing the name for this tree in Georgian.

The issue about the names of plants in the Georgian New Testament has been discussed by A. Khintibidze in his article about no-endemic species. The scholar agrees the word (danakiskudi) was originated by merging two Georgian words: danaki and kudi. [7, 23/2015]

In order to better understand the case, we also looked up the materials in the Greek-Georgian documented dictionary [1, t. 5, p. 461], and we found that the Greek word φοίνιξ, ικος, ό– (date palm) is transposed into Georgian as “piniki, danakiskudi”, which means that, as πόλιν φοινίκων ἕως Σηγῶρ /shown above, these two words are synonymous: Φοινίκη, ης,

הַ- כְּנָעַן, “danakiskudovani (kvekhana-country)// land of Canaan. // εις μέρος τῆς Φοινίκης [2, I Ezra, 2, 13] πόλιν φοινίκων ἕως Σηγώρ // the city of palm- trees, to Segor [2, Deuteronomy, 34:3] 2, r., 16, 35); φοίνιξ, ἴκος, ὄ - [date-palm]-piniki, danakiskudi.; φοίνικες – trees of the date palm, palm trees,- kheni danakiskudisani. [2, Ezek. 40, 26, p. 2819].

This explanation by Saba is supported by one extract from "the Lives of the Fathers", which mentions that holy Fathers used to weave baskets with the leaves of danakiskudi – (the date palm). Indeed, the date palm has got leaves that are suitable for weaving baskets: "... (the monk) lay on the reed-woven bed, the Governor of the Lavra used to give him the leaves of danakiskudi, he weaved fifty bags and gave them to the Head of Accomodation"; Here the words “date palm” and “danakiskudi” are used in parallel, as well as the date palm is translated as “danakiskudi”: “They get their food for Sunday: some bread and dates [piniki] and water ..” [10, p 313]// «τη Κυριακῇ δείλης τὸ ἀνάλωμα τῆς ἑβδομάδος λαμβάνων, ἄρτους καὶ φοίνικας καὶ ἐν κιλικῆσιον ὕδατος. ..» [23 p., 177]; "They didn't eat anything but bread and dates (danakiskudi), and water." [10, p. 312] // «μεθενὸς ἐτέρου μεταλαμβάνοντα, πλὴν ἄρτου καὶ ὕδατος καὶ φοινίκων». [23 p. 176]. In order to strengthen the proposition that John the Baptist was believed to be a vegetarian, we could use an example of holy Fathers, living later, who used only vegetarian food: we know well and the literature describes that monks following each other in a way of life, fasting, and, of course, most likely they should have followed the way of John The Baptist.

None of the “Lives” or works that we know of describe that the monks ever recieved non-vegetarian food. We'll introduce some extracts from the Georgian original hagiography of early centuries: In the “Life” of the great Georgian theological figure Grigol Khandzteli (IX c.) it reads: "The Father Grigol lived the life of the hermit, because he had heard about the angel-like lives of the holy Fathers living alone in the wilderness, who, like the grazers ate herbs, fruit and some of them a little bit of bread. "[18, t. I, p. 253]

Great Georgian theologic father, Giorgi Mtatsmideli (XI c.) refused to drink wine and to eat hay. "[18, t. II, p. 199), He walked along the road, refusing to get wine or hay (tsveli), as he ate once a day some bread and drank water. [18, t.II, p. 188). Sul Khan-Saba explains: "tsveli (herb) is the part of herbs from the bottom the top (Matthew 7:4); “kanis chala monamkali” (part of the hay after the wheat has been reaped). In our opinion, the word monamkali - is related with the word “mkali” that means the upper part, top of herbs, and the word “mkali” is related with word “mka”, which means harvesting, reaping of wheat field; possibly John the Baptist ate the upper part of the plant, “the top of the meadows”, as while harvesting // reaping wheat field, upper parts of the herbs are cut off.

I believe that the old Georgian word “mkali” had a double meaning: 1. Grass, herb, that is cut when harvesting, or reaping; 2. Locust, grasshopper. However, later, in course of time, it is likely that second meaning, that of the grasshopper remained whilst the first meaning (that

of the harvesting) disappeared. On the other hand, “kaliya” (grasspoper, comes from the old Georgian word “mkali”), has a double meaning in Modern Georgian too: besides the insect (locust), it means a plant, which is described by Niko Ketskhoveli and is included in the Botanic dictionary of Al. Makhashvili "Kaliya-Salsola crassa,..", [3]. In addition, in the German-Georgian and Georgian-German Botanical Dictionary [5] this word is defined as “Kaliya - n 1. Salsola cali Kalisalzkraut, n. Zalzkraut, n. and the dictionary in the German-Georgian section of Zalzcraut - 1. Salsola cali-Kaliya, 2. Glaux maritima-peak”.

The above examples prove that as well as the word “mkali” is often transposed as “danakiskudi”, “the upper part of grass”, “herbs of the meadows”, or is followed by these words as its definition,- sometimes by the Greek authors of homilies and Lives of Saints, and, therefore, by Georgian Holy fathers - the translators of these works, the collocation “wild honey” – is defined as “melagria”. The word Melagra itself derives from the merging of two Greek words: μέλι ἄγριον [meli agrion].

The Dictionary by Lampe presents the word μελάγριον, as a definition of the grass (a herb found in the desert) [22, p. 840], the Greek Dictionary of the Roman and the Byzantine age of Sophocles offers the definition of this word in the following way: μέλι, ἴτο, τα-αγριον - *honey-dew, upon the leaves of certain trees.* (21, p. 742].

Our opinion is strengthened by the fact that Greek melagria denotes the same in Georgian - “melagria”, and this word unequivocally means a plant and has never had a meaning of "honey made by wild bees”.

Based on the above examples and relying on the analysis, it is possible to conclude that the food of John the Baptist was the tops of grass and plants, therefore, the “locusts and wild honey” mentioned in the Gospel mean plants.

References:

1. Greek-Georgian documented dictionary. (Simon Kaukhishvili's Common Edition), T. I. "Logos", Tb., 2002

2. The Bible / Old Testament. Critically defined text according to all manuscripts, in 2 volumes. K. Kekelidze National Center of Manuscripts of Georgia, academic edition, Tb, 2017,
3. Botanical Dictionary. (A. Macakashvili, third edition), "Science", Tb. 1991
4. "Gandzta Quabi"(cave of treasure), ancient Georgian apocryphal literature monuments (prepared for text editing, examination, dictionary and searching by Tsiala Kurtsikidze), Tb., 2007.
5. German-Georgian Georgian - German Botanical Dictionary. (Composer Archimandrite Lazarus (Gagnidze), Tb., 2007; / Deutch-Georgisches Georgisch-Deutches Botanches Worterbuch, (vergab von Archimandriten Lazarus (Gagnidze), Tbilisi - 2007
6. Ivanishvili, M., "Tail of the Case", "Buzz", "Blush" in Kartvelian Languages, "Linguistics Issues" TSU Publisher, I, 2008
7. Ivanishvili, M., "The Borrowed Plant Name Stems in the Georgian Gospel", Journal "The Kartvelologist", (eighth number), 23/2015.
8. Blessed Theophylact Archbishop of Ochrid and and explanation Bulgaria,"The of the Holy Gospel According to St. Matthew, (Translated from Ancient Greek, Introduction and Notes by Gvantsa Koplataidze), "Publisher of Georgian Patriarchate", Tb., 2005
9. "Klardjuli Mravaltavi" [The Klardjeti Polycephalon](multi-chapter – the manuscript from Klarjeti (Georgia) published by Tamila Mgaloblishvili, "Science", Tb., 1991
10. "Lives of Holy Fathers" (Georgian manuscript of the British Museum XI cc, prepared and published by Vakhtang Imnaishvili), "Tbilisi University Press", Tb. 1075
11. "Sinuri Mravaltavi 864 tslisa." The multi-chapter from Sinai, dated manuscript of 864 AD (by Akaki Shanidze's edition, with foreword and examination), Tb. 1959.
12. Sulxan-Saba Orbeliani, Georgian Dictionary, two volumes, "Merani", Tb. 1991.
13. "Udabnos Mravaltavi" the multi-chapter from the monastery in Georgia's Guria region, (by Akaki Shanidze and Zurab Chumburidze edition), "TSU Publishing", 1994.
14. Concordance-Glossary of Old Georgian Hagiographoc Literature, T. I, (edited by Nargiza Gogvadze, Zurab Sarjveladze and Mzekala Shanidze), "Artanuji publishing" Tb., 2007
15. Last Two Redactions of the Georgian Gospel, edited by Iv. Imnaishvili , TSU, Tb., 1979.

16. Qut. 1 (manuscript), Niko Berdzenishvili Kutaisi State Historical Museum
17. Old Metaphased Collections / September Issues / (Old Georgian Writings Six VII,) edited by Nargiza Gogvadze. "Metsniereba", Tb., 1886
- 18 Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature, T. I, 1965, t. II, (headed and edited by Ilia Abuladze), Tb. 1967
- 19 Aldama, A., Repertorium Pseudochrysostomicum, Paris, 1965, n. 289
20. Bible, Exodus, 15, 27. <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text>
21. *Greek Lexicon of The Roman and Byzantine Periods, vol. II*, (From BC. 146 to A.D. 1100) By E. A. Sophocles, "Charles Scriber's sons", New York, 1900.
22. Basilius Latysev, "Menologii Anonimi Byzantini saeculi X", Petropoli 1911
- 23 Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Α., Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας, ή, συλλογή ανεκδότων και σπανίων ελληνικών συγγραφών περί των κατά την Εώαν ορθοδόξων εκκλησιών και μάλιστα της των Παλαιστινών, Τομος Δ, 1897.
24. Patristic Greek Lexicon, edited by G.W. H. Lampe, D.D., "Clarendon Press", Oxford, 1961.
25. PG. t. 50 (edited by J.P.Migne), Paris, 1862
26. PG. t. 59 (edited by J.P.Migne), Paris, 1862
27. PG. t. 78 (edited by J.P.Migne), Paris, 1864
28. PG. t. 115 (editd by J.P.Migne), Paris, 1899
29. PG. t.123 (edited by J.P.Migne), Paris, 1864
30. Rehav Rubin, Liber Annuus, "Brepols Publishrs Online", 2002, pp. 347-352